

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

Ступак Ф. Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.).– Київ:Видавництво Інституту історії України НАН України. 2009.–269 с.

Історія, як відомо, на відміну від природничих та й деяких наук суспільно-гуманітарної сфери розмовляє зі споживачами інформації загальнолюдською мовою, через що вона легше «прив'язує» індивіда та суспільство до своїх концепцій та новацій, а з іншого боку, сама підпадає під вплив універсальних поглядів та інтенцій щодо змін історіографічних дискурсів.

Монографія Ф. Я. Ступака стала логічним завершенням наукових досліджень автора, пов'язаних із підготовкою дисертаційного продукту найвищого ґатунку і взагалі благородною справою, присвяченою, хай читач вибачить за плеоназм, висвітленню проблем благодійності та суспільної опіки на вітчизняних теренах з кінця XVIII до початку XX століття. Слушно при цьому підкреслити, що низку питань розвитку соціальної допомоги та добродійності розглянуто вперше; деякі аспекти автором доповнені й уточнені; певні положення історичної літератури з окресленої проблематики переглянуті й подані під досить неочікуваним кутом. Науковець спромігся одним із перших у сучасній вітчизняній історіографії здійснити комплексне вивчення феномену благодійності, його світоглядних основ і конкретного історичного досвіду як елементу усвідомленого громадянського обов'язку.

Автор поставив перед собою, без перебільшення, наукове надзавдання: створити концепцію розвитку вітчизняної благодійності та суспільної опіки значного історичного періоду. Дослідник, використовуючи модерні методологічні підходи та новітні теоретичні настанови, намагається висвітлити зміни державно-суспільного життя, які сприяли розвитку і становленню системи соціальної підтримки в Україні, показати особливості функціонування зазначеної системи. Це було вдало здійснено двома способами: через залучення значного комплексу нових або недостатньо повно використаних попередниками джерел та через представлення широких принципів узагальнень, теоретичних викладок на підставі вже актуалізованого документального матеріалу і переосмислення наявного історіографічного доробку попередників. Виявлено найрізноманітніші форми добродійної та меценатської діяльності, з'ясовано їх соціальне походження та спрямування, взаємозалежність у різні історичні періоди.

Науковець логічно звертає увагу на те, що з кінця XVIII ст. зі створенням приказів громадської опіки оформлюється законодавча практика допомоги і підтримки на державному рівні. Законом 1775 р. визначалася компетенція перших органів державної підтримки найменш захищених верств населення і детально регламентувалася робота підвідомчих їм закладів. Була створена нова система допомоги бідним і нужденним, що об'єднала установи суспільної опіки та медичної допомоги. Уперше на загальнодержавному рівні вирішувалася проблема допомоги науперизованим представникам різних станів.

Зроблено правильний висновок, що діяльність приказів громадської опіки становить цілу епоху в історії благодійності. Разом з тим, і автор це підкреслює, у

післяреформений період найважливішою віхою в історії доброчинності став перехід справ допомоги бідним до земських і міських органів. Історичні реалії довели, що справу треба ставити на нову основу, тому що уряду було не під силу стримувати зростаючу хвилю знедолення, що збільшувалася дуже швидко, у першу чергу внаслідок маргіналізації селянства.

Наукова новизна визначається тим, що на основі дослідження архівних джерел 22 державних архівів України в областях, що територіально входили до складу Російської імперії, вивчення наукової літератури та аналізу зібраних даних уперше у вітчизняній науці комплексно висвітлено проблему доброчинності та соціальної підтримки. У монографії представлений аналіз праць відомих фахівців з питань окресленої тематики. Щоправда, окремі оцінки їх напрацювань інколи вимагають уточнення, проте автор, згідно з канонами історіографічного жанру, має право на власну думку.

Відображення у монографії значення соціально спрямованої діяльності державних і самоврядних структур та благодійної мережі у забезпеченні соціальною підтримкою нужденних прошарків населення заслуговує високої оцінки. При цьому важливою складовою наукової артикуляції слід вважати дуже широке використання автором фактологічних даних з архівних та опублікованих матеріалів, досить численної літератури, що дозволяє підтвердити репрезентативність висновків даного дослідження.

Відмовившись від традиційного потрактування феноменальності благодійно-соціальної діяльності, дослідник всебічно розглянув його практичні прояви, що існували в українському суспільстві доімперського періоду, детально з'ясовано та пояснено напрями діяльності приказів громадської опіки, визначена відповідальність держави за соціальне забезпечення. Також з'ясовано, чому модернізаційні заходи другої половини ХІХ століття виявили неспроможність цих державних інституцій, на зміну яких прийшла громадська ініціатива, що зосередилась у діяльності органів місцевого врядування за самоврядними принципами. Зауважено також, яких форм набиравала їх співпраця з державними адміністративними установами.

Ф. Я. Ступаком глибоко досліджено різноманітні питання окресленої проблеми. У той же час з'ясовано, які форми соціальної допомоги виявлялися найефективнішими та які з них сприяли зменшенню соціальної напруги, а то й нівелювали соціальні спротиви. Народна освіта та медицина, що розвивалися почасти як прояви підтримки незаможних, набули значення окремих управлінських галузей, де змагалися і держава, і громадські організації.

Монографія Ф. Я. Ступака, як і численні його публікації у науковій періодиці й монографічних дослідженнях, характеризується глибоким розумінням проблеми благодійництва, ролі держави та суспільної опіки в історичному їх вимірі, фактологічним наповненням та його науковим осмисленням.

Звернімо увагу ще на одну обставину, яка дозволяє позитивно відгукнутися про рецензовану працю. Поручена автором тема приваблива тим, що дає науковцям простір для багатьох цікавих висновків, пов'язаних не тільки з чисто утилітарним їх застосуванням, а й дозволяє подивитись на проблему ширше. Звичайно, що в одній праці дослідити всі численні прояви благодійності просто неможливо, однак зроблена вдала спроба. Висновки та рекомендації науковця відкривають перспективу продовження роботи.

Особливу актуальність проблемі світоглядних засад, історії і практики доброчинності в Україні надають, на наш погляд, моральні характеристики предмета дослідження. Наочний опис морального прикладу – один з дієвих прийомів виховання. Об'єктивно відтворена історична картина соціальної підтримки та доброчинності в Україні дає чудове підґрунтя для генези моралізаторства, що іноді межує з менторством, у практичну площину, так необхідну сьгоднішньому суспільству. Крім того, під час звернення до питань, пов'язаних з різними сторонами соціальних та управлінських практик, уважний читач може долучитися до інтегративного чинника поданої праці.

Звичайно, вирішення проблем надання належної медичної допомоги і соціального забезпечення населення перебуває у компетенції держави, і лише загальнодержавними заходами можна реформувати систему. Але варто зауважити, що визначальне значення у вирішенні цих гострих соціальних викликів мають спільні дії державних органів, громадських організацій, трудових колективів і приватних осіб. Особливістю сьогодення є зростання чисельності вразливих прошарків суспільства, що лягає важким тягарем на суспільство, завдаючи йому економічної, фізичної, моральної шкоди. Важливо донести до суспільної свідомості тезу про практичну цінність благодійності як для благодійника, так і для всього суспільства, яке отримує реабілітованих повноцінних громадян, а також для пом'якшення гостроти соціальних проблем.

Історичний досвід, що його актуалізував автор своїм дослідженням, сьогодні набуває особливого значення. Перетворення, що відбуваються в Україні, потребують нової оцінки багатьох соціальних потреб та суспільних практик вітчизняного соціуму, рішучих змін у розвитку й удосконаленні соціального забезпечення, охорони здоров'я, отже, обрану монографію із зацікавленістю прочитають як ті, хто безпосередньо пов'язаний із даною проблемою, так і ті, хто за покликанням душі прагнуть зробити щось корисне для побудови справді соціально орієнтованого громадянського суспільства в нашій країні.

Геннадій ВАСИЛЬЧУК

